

A decorative graphic consisting of three blue circles of varying sizes and two thin blue lines. One line starts from the top left and passes through the center of the largest circle. The other line starts from the top right and passes through the center of the smallest circle. The circles are arranged in a roughly triangular pattern.

Yleisten kirjastojen e- aineistostrategian pohja

Versio 1

Yleisten kirjastojen tavoitteet koskien e-aineistojen hankintaa,
jakelua ja käyttöä

**Sähköiset sisällöt yleisiin kirjastoihin - hanke
19.4.2012**

Sisällys

1. Johdanto	2
2. Toimintaympäristö	3
2.1 Kuntaudistus	3
2.2 Media-ala muutoksessa	3
2.3 Lukeminen, internet ja kirjastojen käyttö.....	4
2.4 Mobiilipalvelut ja sovellukset	5
2.5 Tekijänoikeus	6
2.6 Toimintaympäristön muutosten vaikutukset yleisten kirjastojen toimintaan.....	6
3. Kokoelma	7
3.1 Käyttäjäkunta	7
3.2 Kokoelman muodostus.....	7
3.2.1 Vapaasti saatavilla oleva aineisto	9
3.3 E-aineiston hankinta.....	9
3.4 E-aineiston käyttö.....	10
4. Kirjaston rooli verkossa ja muuttuvassa toimintaympäristössä	11
4.1 Tiedon kokoaminen ja löydettävyyden helpottaminen.....	11
4.2 Kirjasto julkaisualustana	12
5. Henkilökunnan osaamistarpeet	12
6. Tiedotus ja markkinointi	13
7. Yhteenveto: yleisten kirjastojen tavoitteet e-aineistojen suhteen	14
Lähteet	15

1. Johdanto

Yleisten kirjastojen neuvosto asetti 15.4.2011 projektin, jonka tarkoituksena on selvittää yleisten kirjastojen e-aineistojen hankintaa ja jakelua. Neuvoston työvaliokunta nimesi projektille työryhmän. Opetus- ja kulttuuriministeriö asetti työryhmän tehtäväksi laatia e-aineistostrategian pohjan, joka toimisi linjauksena yleisten kirjastojen roolista ja tehtävistä digitaalisessa jakeluympäristössä.

Tämän e-aineistostrategian tarkoituksena on määritellä yleisten kirjastojen e-aineistoihin liittyvät kokoelmalliset, koulutukselliset ja tiedotukselliset tarpeet muuttuvassa toimintaympäristössä. E-aineistostrategia toimii linjassa Yleisten kirjastojen neuvoston strategian 2011 - 2016 kanssa, jossa kirjastojen arvoihin kuuluu mm. luotettavuus, tasa-arvo, tiedonsaannin vapaus ja ennakkoluulottomuus. Näiden arvojen on oltava läsnä myös kirjastojen digitaalisissa palveluissa. Kirjastojen on pyrittävä rakentamaan e-aineistopalvelunsa siten, että myös ne voivat inspiroida, yllättää ja antaa voimia niiden käyttäjille.

Opetus- ja kulttuuriministeriön Kirjastopolitiikka 2015 ja Kirjastolaki 904/1998 määrittävät pitkälti ne tavoitteet, joiden tulee näkyä myös e-aineistostrategiassa. Kirjastolain mukaan *kirjastotoiminnassa tavoitteena on edistää myös virtuaalisten verkkopalvelujen ja niiden sivistyksellisten sisältöjen kehittymistä*. Kirjastopolitiikka 2015 puolestaan painottaa verkotiedon määrän kasvua ja kirjastojen valmiuksia jäsentää ja jaella tätä tietoa. Kirjastojen on toimittava sen puolesta, että kansalaiset ovat tasa-arvoisia tiedon saannin suhteen, sekä pyrittävä näin poistamaan alueellista eriarvoisuutta. Kirjastopolitiikka 2015 ottaa esiin myös kirjastojen henkilökunnan osaamistason tärkeyden yhä monimutkaistuvamassa toimintaympäristössä. Kirjastopolitiikan mukaan kirjastoilla on oltava kyky tunnistaa palvelutarpeiden muutos, joka voi tarkoittaa myös totutuista vanhoista palvelumalleista luopumista.

E-aineistostrategian laajempaan viitekehyksenä voidaan nähdä myös hallituksen tietoyhteiskuntakirjaukset. Pääministeri Jyrki Kataisen hallitusohjelman tavoitteena on avoin, oikeudenmukainen ja rohkea Suomi. Hallitusohjelman mukaan myös kulttuurin osalta on toteuttava yhdenvertaisuusperiaatetta, jonka mukaan palveluiden on oltava tasavertaisesti ja tasalatuksisesti kaikkien saatavilla. Hallitus ilmaisee tukensa kirjastotoiminnan kehittämiseksi. Kirjastoja kehitetään vastaamaan tietoyhteiskunnan haasteisiin, sekä edistetään kirjastojen digitoitujen aineistojen avaamista kansalaisten käyttöön.

Hallitusohjelmaan sisältyviä ICT-linjauksia konkretisoidaan JulkICT-strategian avulla, joka esitetään valtioneuvoston vahvistettavaksi periaatepäätöksellä vuoden 2012 lopussa. JulkICT-strategia on ensimmäinen valtionhallinnon ja kuntasektorin yhteinen strategia. JulkICT:n visiossa vuodelle 2020 avainsanoja ovat mm. alueellinen tasa-arvo, palveluiden kehittäminen ja yhteen toimivuus. Tietohallintolain avulla julkisen hallinnon viranomaiset veloitetaan suunnittelemaan ja kuvaamaan kokonaisarkkitehtuurinsa julkisen hallinnon yhteisen kokonaisarkkitehtuurin mukaisesti.

Tämä e-aineistostrategia pyrkii havainnollistamaan niitä muutoksia, jotka kohtaavat kirjastojen toimintaympäristöä lähivuosina. Strategian avulla pyritään löytämään vastaukset siihen, miten kirjastojen tulisi toimia, jotta niiden e-aineistokokoelma tukisi kansalaisten tarpeita ja toteuttaisi näin tasa-arvoa ja valmiuksia digitaalisten sisältöjen käyttöön. Digitaalinen aineisto tulee olemaan yhä keskeisempi osa kirjastojen palveluja ja sen merkitys tä yleisten kirjastojen toiminnan kannalta tuleekin määritellä kansallisesti.

Yleisten kirjastojen e-aineistostrategialla on myös läheinen yhteys alueelliseen verkkostrategiaan, jossa kirjastojen toimintaa tarkastellaan muuttuvassa verkkoympäristössä. E-aineistostrategia eroaa kuitenkin alueellisesta verkkostrategiasta siinä, että e-

aineistostrategian painopisteenä ovat nimensä mukaisesti e-aineistot ja niiden käyttöön liittyvät seikat.

2. Toimintaympäristö

Kirjastojen toimintaympäristössä tapahtuu monia muutoksia, joilla on vaikutusta myös kirjastojen palvelujen suunnitteluun. Globalisoituneessa maailmassa trendit liikkuvat nopeasti yli maantieteellisten rajojen ja toimintaympäristöä ei voidakaan enää tarkastella vain kotimaan näkökulmasta. Kirjastojen on oltava tietoisia niistä asioista, joilla saattaa olla syvällisiä vaikutuksia kirjastojen käyttötapaan.

Toimintaympäristössä on syytä kiinnittää huomioita ainakin media-alan muuttuvaan toimintaan, lukemisen ja tiedonhaun muutoksiin, internetin ja mobiilidatan lisääntyneeseen käyttöön. Suomen yleisten kirjastojen toimintaan tulee vaikuttamaan myös tekeillä oleva kuntauudistus. Lisäksi tekijänoikeuslakiin ollaan suunnittelemassa muutoksia, joilla saattaa olla vaikutusta myös kirjastojen toimintaan.

2.1 Kuntuudistus

Valtiovarainministeriö julkaisi helmikuussa 2012 kunnallishallinnon rakennetyöryhmän selvityksen Suomen kuntarakenteesta. Kuntuudistuksen tavoitteena on vahvoin peruskuntiin pohjautuva kuntarakenne. Uudella rakenteella pyritään turvaamaan kuntien peruspalvelut myös tulevaisuudessa. (Elinvoimainen kunta- ja palvelurakenne 2012, 17-18).

Uusi mahdollinen kuntarakenne muuttaa myös yleisten kirjastojen toimintaa. Yhteistyö kirjastojen välillä tiivistyy entisestään. Digitaalisten palvelujen kohdalla tämä voi tarkoittaa käytännössä sitä, että palvelujen ulottuville tulee yhä isompi osa kunnista. Suuremmat kuntayksiköt pystyvät tarjoamaan myös kattavammat digitaaliset palvelut asukkailleen.

2.2 Media-ala muutoksessa

Kustannusala elää voimakasta muutuskautta niin Suomessa kuin maailmallakin. Aikakauslehdet ja sanomalehdet julkaisevat jo nyt lehdistään digitaalisia versioita painettujen rinnalla. Lehtien digitaalinen julkaiseminen mahdollistaa entistä profiloitummat tuotteet. Samalla ne mahdollistavat nopeamman ja tehokkaamman jakelun. On myös visioitu, että lehdet jakautuisivat tulevaisuudessa suurille käyttäjäryhmille suunnattuihin bulk- tuotteisiin ja maksukykyisille suunnattuihin laadukkaisiin lehtiin, joiden taustalla on korkeatasoinen toimitustyö.

Suuret verkkokirjakaupat ovat valtaamassa maailman kirjamarkkinoista yhä isompaa osaa. Niissäkin myynti näyttää keskittyvän muutamaan toimijaan, joista Amazon suosituimpana. Amazonin toiminta digitaalisissa palveluissa edustaa aivan uutta ajattelutapaa. Usein palvelun käyttäjälle myydään halvalla tai annetaan ilmaiseksi laite, joka on toiminnaltaan hyvin yksinkertainen. Kaikki toiminnot ja palvelut ladataan toimittajan pilvipalvelusta, usein streaming –muodossa. Laitteistolla ei enää ole merkitystä, vaan sisältö ratkaisee.

Suomessa media-ala on hakemassa tulevaisuuden ratkaisuja Next Media –hankkeen kautta. Hankkeen tavoitteena on tutkia ja löytää uusia median jakelun ja kuluttamisen tapoja. Sen tavoitteena on myös nostaa suomalainen media-ala merkittäväksi kansainväliseksi toimijaksi. Osana Next Media – hanketta on eReading Services hanke, jossa keskitytään sanomalehtien, aikakauslehtien ja kirjojen digitaaliseen tuottamiseen ja jakelutapoihin. eReading – hankkeen tulokset ovat kirjastojen tulevaisuuden kannalta olennaisia,

koska tämän hanke luo suuntaviivat sille, miten Suomessa tuotettua digitaalista aineistoa jaellaan tulevaisuudessa, mukaan lukien kirjastojakelu. Kansalliskirjasto ja Helsingin kaupunginkirjasto ovat mukana hankkeessa edustamassa kirjastojen näkökulmaa.

E-kirja elää tällä hetkellä vielä kehityskaaren alkuvaihetta. Se muistuttaa usein paperista kirjaa, joka on vain tallennettu digitaalisessa muodossa. Tulevaisuudessa e-kirja kehittyy yhä enemmän erikoistuneeksi tuotteeksi, jonka ulkoasu ja toiminta on aivan jotain muuta kuin paperinen kirja. Kustantajat puhuvatkin sähkökirjayhdistelmistä ja rikastetuista kirjasisällöistä. Elektroninen kirja kehittyneekin kohti hybridituotetta, joka muistuttaa enää etäisesti nykyisin markkinoilla olevia e-kirjoja. Kyseessä on siis kokonaan uusi tallenne- muoto.

2.3 Lukeminen, internet ja kirjastojen käyttö

Kirjojen myynti on ollut Suomessa lievässä laskusuunnassa viime vuosina. Suomen kustannusyhdistyksen pikatilaston (2011) mukaan suurinta myynnin lasku on tietokirjoissa, joissa laskua vuoden 2010 myyntitilastoihin on 8,7 %. Pienintä lasku on sarjakuvien myynnissä, joissa vähennystä vuoteen 2010 verrattuna on 1,8 %.

Tilastokeskuksen tutkimuksen mukaan kirjojen lukeminen on kuitenkin edelleen suosittua suomalaisten keskuudessa. Yli 10 vuotiaista suomalaisista 75 % ilmoitti tutkimuksessa lukeneensa jonkin kirjan kuluneen vuoden aikana. Tosin 1990-luvun alussa vastaava luku oli 82 %. Sitä vastoin sanomalehtien lukeminen on vähentynyt. Varsinkin nuoremmassa ikäluokassa, eli 15 - 24 v. ryhmässä, verkkolehdet ja internetin uutispalvelut ovat voimakkaasti tulleet sanomalehtien tilalle tai rinnalle.

89 % suomalaisista 16–74 vuotiaista käyttää internetiä. Internetin käyttö kodin ulkopuolella on myös lisääntynyt voimakkaasti. Vuosina 2007 - 2011 internetin käyttö kannettavilla laitteilla kodin ulkopuolella on kolminkertaistunut. Internetiä käytetään eniten asioiden hoitoon, tiedonhakuun ja viestintään. (Tilastokeskus 2.11.2011)

Tieto- ja viestintäteollisuus on nopeimmin kasvavia toimialoja. Internet-talouden osuus EU-alueen bruttokansantuotteesta on 5,6 %, eikä kasvu näytä ainakaan hidastuvan. Verkossa tarjottavat palvelut ovat muuttumassa globaaleiksi. Tämän mahdollistaa mm. erilaisten pilvipalveluiden kehittäminen ja käyttöönotto. (Liikenne- ja viestintä 2016, 2 - 6).

Liikenne- ja viestintäministeriön julkaisun *Internet Suomen taloudessa* mukaan internetin osuus Suomen taloudesta on noin kymmenesosa. Lähempi tarkastelu kuitenkin selvittää, että suuri osa tästä osuudesta on ICT-tavaroiden ja -palvelujen vientiä. Suomi onkin kunnostautunut enemmän ICT-palvelujen tarjoajana kuin käyttäjänä. Internetin tehokkaaseen hyödyntämiseen vaikuttavat paitsi infrastruktuuri, myös saatavilla olevat digitaaliset palvelut ja näiden palvelujen sisältö. Julkinen valta on tärkeässä roolissa internetin hyötykäytön edistämässä esimerkiksi julkisten verkkopalvelujen ja julkisesti tuotetun tiedon tarjoajana. (Pajarinen 2012, 10 - 11).

Internetin käytöllä on selkeä vaikutus hyvinvointiin ja taloudelliseen kasvuun. Se synnyttää uusia työpaikkoja, lisää demokratiaa ja nostaa elintasoa. Mobiililaitteiden yleistyminen saattaa kuitenkin muuttaa internetin palveluja ja sisältöä. Mobiililaitteille suunniteltujen sovellusten määrä tulee tulevaisuudessa kasvamaan. Käyttäjät haluavat helppoja ja toimivia sovelluksia, jotka toimivat hyvin nimenomaan mobiilialustalla. Vaarana onkin, että laitesidonnaiset sovellukset vievät yhä enemmän markkinoita avoimilta www-palveluilta. Tämä puolestaan vaikuttaa negatiivisesti uusien verkkoinnovaatioiden syntymiseen ja vähentää yleisellä tasolla luovuutta ja yksilöllisyyttä. (Anderson 2012, 3 - 6).

Sami Serolan ja Pertti Vakkarin kirjastojen hyötyä mittaavassa tutkimuksessa tutkittiin kirjaston ja muiden tiedonhankintakanavien yhteyttä. Tutkimuksessa havaittiin, että internetin lisääntyvä käyttö ei vähennä kirjastojen käyttöä. Tutkimuksessa kuitenkin tuli ilmi internetin ensisijainen asema tiedonhaussa, joka selittyy pitkälti käytön helppoutena ja saatavuutena. Internetin vahva asema näkyy erityisesti faktatiedonhaussa. (Serola 2011, 92 - 93).

Google – sukupolven ja diginatiivien tiedonhakupöytä on tutkittu viime aikoina lukuisissa tutkimuksissa. Tutkimusten perusteella näyttää siltä, että nuorilla on yleensä hyvät tietotekniikkataidot, mutta lähdekritiikki ja informaatiolukutaito ovat huomattavan puutteellisia. Tiedonhankintaa määrittelee ennen kaikkea se, miten nopeasti ja vaivattomasti tieto saadaan. Digitaalinen lukeminen on muuttunut selailuksi, jossa otsikon, tai abstraktin perusteella tehdään johtopäätöksiä. Syvälinen lukeminen on väistynyt pintapuolisen selailun tieltä. (Nicholas 2012, 94 - 95). (Rowlands 2008, 306). Tiedon alkuperä, ajankohtaisuus ja laatu ovat toissijaisia arvoja nopeuden ja vaivattomuuden rinnalla. (Morville 2005, 160 - 161).

Ylivoimaisesti tärkein tiedonhankintakanava nuorille on internet. OCLC:n (Online Computer Library Center) tutkimuksessa vuodelta 2006 tutkittavista opiskelijoista 89 % aloitti tiedonhaun internetistä ja vain 2 % kirjaston verkkosivuilta (Rowlands, 2008, 292 - 293). Opiskelijoilla oli hyvin puutteelliset tiedot kirjaston tarjoamista digitaalisista palveluista. Kirjaston digitaaliset palvelut koettiin myös hankaliksi käyttää, eivätkä ne tarjonneet intuitiivista käyttökokemusta kuten esimerkiksi hakukoneet. (Rowlands 2008, 293 - 296). Jokainen ylimääräinen askel tiedonhaussa koettiin esteeksi, joka sai yhä varmemmin nuoret hylkäämään kirjaston hakupalvelut ja käyttämään tunnettuja hakukoneita niiden sijaan (Rowlands 2008, 305).

Erityisen ongelmalliseksi tilanteen tekee se, että nuoret eivät itse tiedosta puutteellisia tiedonhankintataitojaan. Informaatiolukutaidon puute ja jo totutut tiedonhankintatavat vaikeuttavat myöhemmin esimerkiksi opintojen edistymistä. Tiedonhankintataitojen ja informaatiolukutaidon opetus tulisikin aloittaa mahdollisimman aikaisin. (Rowlands 2008, 302 - 303).

2.4 Mobiilipalvelut ja sovellukset

Vuoden 2011 lopussa kolmasosa amerikkalaisista omisti jonkin digitaaliseen lukemiseen soveltuvan laitteen. Suomessa käyttötilastot eivät ole vielä yhtä huomattavat, mutta kasvua täälläkin on havaittavissa. Tablet-laitteiden kansainvälinen suosio on ylittänyt jopa ennakoitujen arviot. Applen iPadia on myyty maailmalla jo yli 55 miljoonaa kappaletta (It-viikko 15.2.2012) ja ennustus siitä, että tablet-laitteet jossain vaiheessa syrjäyttävät pc:t alkaa näyttää jopa mahdolliselta.

Verkkoyhtiö Cisco Systems on arvioinut mobiilidatan kehitystä lähivuosien osalta. Sen arvion mukaan maailman mobiili liikenne kasvaa 18-kertaiseksi vuoteen 2016. mennessä. Osa kasvusta selittyy juuri tablet-laitteiden ennustetun käytön lisääntymisestä. (It-viikko 14.2.2012) Ciscon ennusteiden mukaan vuoteen 2016 mennessä maailmassa on käytössä 10 miljardia mobiililaitetta, joka tarkoittaa väestöennusteiden mukaan 1.4 laitetta jokaista maapallon asukasta kohden. (Anderson 2012, 3).

Tabletlaitemarkkinoilla on tarjolla pääasiassa kahdella eri tavalla toimivaa palvelukokonaisuutta. Toisaalta on iPadin kaltaisia kehittyneitä laitteita, jotka sisältävät käyttöjärjestelmän ja jotka vielä pitkälti perustuvat tiedostojen laitteelle tallennukseen. Toisaalta on hyvin riisuttuja laitteita, joissa käyttöjärjestelmällä ei ole kovinkaan suurta merkitystä ja käyttö on pienen tallennuskapasiteetin takia streaming -pohjaista. Näissä laitteissa kaikki

toiminnallisuus tulee pilvipalvelun välityksellä. Kaikki mobiililaittepalvelut näyttävät kuitenkin sisältävän yhden saman teeman; tärkeintä on kokonaisinfrastruktuuri, joka seuraa laitteen mukana. Kuluttajat halutaan sitouttaa käyttämään tiettyä palveluympäristöä, jonka käyttö tehdään vaivattomaksi ja mahdollisemman edulliseksi. Globaalit ekosysteemit valtaavat yhä isompaa osaa sisältöjen jakamisessa ja välittämisessä.

2.5 Tekijänoikeus

Immateriaalinen talouden osuus kokonaistaloudesta on kasvanut internetin ja digitaalisten palvelujen kehityksen myötä. Kehittyneiden maiden BKT:een noususta viiden viimeisen vuoden aikana 21 % liittyy tavalla tai toisella internetin käyttöön ja palveluihin (Internet matters 2011). Uudet digitaaliset palvelut ja tekniikat vaativat myös tekijänoikeuslailta mukautumista uuteen toimintaympäristöön.

Tekijänoikeuden valvonta ja piratismiin estäminen ovat haasteellisia tehtäviä verkkoympäristössä. Oikeuksien haltijat joutuvat miettimään erilaisia suojauskeinoja estääkseen teosten luvattomat käyttötavat. Suojauskeinojen ongelmana on usein niiden käyttöä hankaloitava vaikutus.

Verkkopiratismiin yritetään puuttua myös lain keinoin. Opetus- ja kulttuuriministeriö on pyytänyt tekijänoikeustoimikunnalta mietinnön, joka käsittelee toimintaympäristön digitalisoitumiseen liittyviä aiheita. Myös hyvitysmaksujärjestelmää ollaan muuttamassa.

Euroopan tasolla puolestaan Eblidan (European Bureau of Library, Information and Documentation Associations) tehtävänä on tuoda esiin kirjastojen tarpeita digitaalisessa jakelu-ympäristössä. Tavoitteena on löytää ratkaisu, joka kunnioittaa oikeuksien haltijoita, mutta mahdollistaa kuitenkin kirjastojen toiminnan ja tehtävät. Nykyiset tekijänoikeuslait eivät kata kirjastojen levitysoikeutta digitaaliseen aineistoon, vaan aineistoista joudutaan sopimaan erilliset käyttölisenssit. Tilanne on hankala kirjastojen kannalta, sillä se estää aidon digitaalisen kokoelman luonnin ja ylläpidon.

Suomessa Next Median eReading –hankkeessa pyritään myös löytämään kompromisseja, joilla turvattaisiin tekijänoikeudet, mutta taattaisiin sisältöjen sujuva käyttö kuluttajan kannalta.

2.6 Toimintaympäristön muutosten vaikutukset yleisten kirjastojen toimintaan

Uudet tiedonhankintatavat ja medioiden uudet muodot muokkaavat ihmisten tiedon ja medioiden käyttötapoja. Mobiilikäyttöön tottuneet kuluttajat odottavat samanlaisia palvelumuotoja myös kirjastoilta. Kirjastojen on perinteisten palvelujen lisäksi pyrittävä luomaan myös tarpeeksi houkuttelevia palvelukokonaisuuksia verkkoon. Kirjastojen on myös huomioitava palveluja rakennettaessa kuluttajien jo syntyneet käyttötottumukset.

Pohjois-Suomen aluehallintovirasto julkaisi maaliskuussa 2012 *Aluehallintovirastojen keskeiset arviot peruspalvelujen tilasta 2011* – julkaisun. Yleisten kirjastojen osalta arvioinnin kohteena olivat verkkoaineistojen saatavuus ja käyttö. Julkaisusta käy ilmi, että e-aineistojen hankinta ja käyttö en edelleen hyvin pientä yleisissä kirjastoissa. Kirjastojen verkkoaineiston hankintakulut kaikista aineistohankintakuluista olivat koko maan keskiarvon mukaan 2,6 %. Arvioinnista käy myös ilmi, että jopa neljännes yleisistä kirjastoista ei hanki mitään maksullisia verkkoaineistoja. Julkaisussa todetaan, että nykyinen kehitys johtaa helposti negatiiviseen kierteeseen, jossa asiakkaat eivät osaa kysyä e-aineistoja, koska niitä ei ole tarjolla kirjastojen kautta. Samalla kirjastojen osaaminen tällä alueella taantuu ja jää media-alan kehityksestä jälkeen.

Julkaisu kertoo omalta osaltaan karusti siitä, miten yleiset kirjastot eriarvoistuvat Suomessa, miten henkilökunnan osaaminen ei päivity ja miten yleiset kirjastot uhkaavat jättää tavoitteistaan, kun puhutaan verkkosisältöjen tasapuolisesta tarjonnasta ja tietoyhteiskunta valmiuksien tasapuolisesta välittämisestä kansalaisille.

3. Kokoelma

3.1 Käyttäjäkunta

Kirjastojen digitaalisia kokoelmia muodostettaessa on pyrittävä ensisijaisesti huomioimaan koko käyttäjäkunnan tarpeet ja miettiä samalla tapoja joilla käyttäjät voidaan ottaa mukaan kokoelman muodostukseen. Digitaalisten aineistojen käyttö on osa tietoyhteiskuntataitoja ja se tulisi mahdollisuuksien mukaan pystyä välittämään kaikille kansalaisille. Toisaalta väestörakenteen muutos ja myös lukutottumusten muutos, erityisesti nuoremmassa ikäluokissa, tulisi kuitenkin ottaa huomioon kokoelmia rakennettaessa.

Digitaalisen aineiston käyttö on suurinta nuorten aikuisten ryhmässä. Kirjaston asiakaskunnassa on kuitenkin myös muita käyttäjäryhmiä, joiden tarpeet tulee huomioida digitaalista kokoelmaa muodostettaessa. Huomioitavia käyttäjäryhmiä ovat muun muassa ikäänntyneet, maahanmuuttajat ja nuoret. Digitaalisen aineiston lainauksen tapahtuessa verkossa paikasta ja ajasta riippumatta, on todennäköistä ja toivottavaa, että kirjastot houkuttelevat käyttäjiksi myös niitä, joille tällä hetkellä kirjaston käyttö ei ole esimerkiksi ajankäytön vuoksi mahdollista rajallisten aukiolojen vuoksi. Tämä olisi myös hyvä huomioida kokoelmaa kehitettäessä.

Ikääntyvän väestön mahdollisuus hyödyntää lukulaitteiden avulla tapahtuvaa tekstin suurentamista tulisi tutkia, ja suunnitella kirjaston rooli tässä tehtävässä. Maahanmuuttajaväestölle taas pystytään digitaalisten palvelujen kautta välittämään aineistoa kattavasti heidän omalla äidinkielellään. Nuoret puolestaan voidaan saada kiinnostumaan lukemisesta uudella tavalla teknisten ratkaisujen kautta. Keski-ikäiset voidaan saada innostumaan kirjastosta niin viihteen kuin faktankin avulla, kun kirjaston kokoelma on saavutettavissa ajasta riippumatta. Mahdollisuuksien muuttaminen konkreettiseksi toimiksi vaatii kuitenkin myös suuria opastus- ja markkinointitoimenpiteitä, joiden avulla kirjaston imago voidaan muuttaa modernimmaksi ja sen palvelut tehdä tunnetuiksi.

Yleisillä kirjastoilla on suomalaisessa yhteiskunnassa vahva rooli. Kirjastot ovat olleet mukana luomassa suomalaisten korkeaa sivistystasoa ja osaamista, ja sitä kautta menestystä maailmalla. Onko kirjastoilla myös rooli nykyisessä voimakkaassa rakennemuutoksessa, joka koskettaa koko läntistä maailmaa?

Valtion taloudellisen tutkimuskeskuksen ylijohtajan Seppo Karin mielestä suomalaista tuottavuutta ja kilpailukykyä voidaan parantaa lisäämällä digitaalisen tiedon avointa saatavuutta ja hyväksikäyttömahdollisuuksia. (Yle-uutiset 12.2.2012). Tämä on haaste kirjastoille, johon tulisi tarttua nyt heti. Digitaalisia tietovarantoja tulisi miettiä kokonaisuutena, jotka vastaavat paitsi sivistyksellisiin ja inhimillisiin tarpeisiin, myös luovat ja tukevat suomalaista osaamista ja hyvinvointia jatkossakin. Yleinen kirjasto on tässä avainasemassa, koska sen palvelut ovat kaikkien saavutettavissa.

3.2 Kokoelman muodostus

Yleisten kirjastojen tulisi jo nyt valmistautua tilanteeseen, jossa yhä suurempi osa aineistosta on digitaalisessa muodossa. Digitaalisen aineiston tarjonta on toistaiseksi ollut Suomessa pientä. On kuitenkin mahdollista, että runsaan kymmenen vuoden kuluttua ai-

neiston jakautuminen painetun ja digitaalisen suhteen alkaa kääntyä siihen suuntaan, että digitaalisen aineiston osuus on jo yhtä suuri kuin painetun kokoelman.

Koska yleiset kirjastot hankkivat muutakin kuin suomenkielistä kirjallisuutta, kokoelmien muodostaminen voidaan myös aloittaa vieraskielisestä kirjallisuudesta, digitaalisesta musiikista ja digitaalisista av-aineistopalveluista. Asiakkaiden tarve päästä käyttämään digitaalista aineistoa on suurempi kuin kotimaisten digitaalisten aineistojen saatavuus, jonka vuoksi on todennäköistä että läpimurto digitaalisen aineiston käyttöön yleisissä kirjastoissa tullaan näkemään ja tekemään muulla kuin suomenkielisillä e-kirjoilla.

Yleisten kirjastojen tulee luoda selkeä toimintamalli ja vastuut digitaalisen aineiston seurantaan, hankintaan ja käyttöön. Yhteistä panostusta ja osaamista on järkevää koota yhteen ja tiettyjä toimintoja suorittaa keskitetysti, jolloin säästetään yhteisiä resursseja ja samalla luodaan ja kootaan osaamista koko yleisten kirjastojen verkkoa varten.

E-aineistojen suhteen on tarpeen luoda valtakunnallinen yhteinen kokoelmapolitiikka, jossa linjataan ne perusaineistot, joita jokaisen kirjaston tulisi tarjota asiakkailleen. Näin taataan alueellinen tasa-arvo ja estetään kirjastojen eriarvoistuminen.

Osana eReading –hanketta Helmet –kirjastot pilotoivat syksyllä 2012 kotimaisten e-kirjojen kirjastojakelukäytäntöjä. Tämän pilotoinnin tulosten jälkeen on odotettavissa, että suomalaista e-kirjallisuutta tulee myös laajemmin kirjastojakeluun.

Suosittelavaa olisi, että tulevaisuudessa jokainen kunta voisi tarjota asukkailleen myös digitaalisessa muodossa ainakin kotimaista kirjallisuutta ja sanoma- ja aikakauslehtiä. Kirjallisuutta olisi hyvä olla mahdollisuuksien mukaan saatavilla sekä painettuna, että digitaalisena. Tilanne kotimaisen ruotsinkielisen kirjallisuuden suhteen voi olla hankalampi myös jatkossa. Ruotsinkieliset kunnat joutunevatkin turvautumaan ulkomaisiin e-kirjojen välittäjiin turvatakseen aineistotarjonnan myös ruotsinkielellä.

Yleisten kirjastojen tulisi tutkia aineiston tarjontaa avoimesti ja kokeilla uusia palveluratkaisuja. Esimerkiksi Tanskassa maahanmuuttaja-aineistoa on tarjolla kattavasti digitaalisessa muodossa. Maahanmuuttaja-aineistoon digitaalinen tarjonta soveltuukin hyvin, koska painetun aineiston hankinta on usein hankalaa ja ajantasaista aineistoa on vaikeaa saada.

Musiikkiaineistotarjonnan suhteen tulee seurata asiakkaiden kulutuskäyttäytymistä. Jos kirjastojen musiikkitalenteiden lainaus jatkaa laskuaan, voidaan mieltä esimerkiksi populaarimusiikin tarjontaa digitaalisena jolloin cd-levyjen ja digitaalisen musiikin käyttö tukisi toinen toisiaan ja saisi mahdollisesti uusia käyttäjiä musiikkikirjastotoiminnan käyttäjiksi.

Yleisillä kirjastoilla on käytössä erilaisia tietokantoja. Tietokantojen käyttö on kuitenkin monissa kirjastoissa hyvin pientä suhteessa niiden kustannuksiin. Digitaalisen kokoelman muodostuksessa tuleekin lähteä tarkastelemaan tarkemmin aineiston käyttöä. On turha hankkia aineistoa, jota asiakkaat eivät käytä aktiivisesti. Se ei lisää digitaalisten palvelujen arvoa tai asiakkaiden käyttötaitoja. Panostukset on järkevämpää siirtää palveluihin, jotka tyydyttävät kysyntää. Viitetietokantojen kohdalla erityisesti aineiston hankinta tulee mieltä tarkkaan suhteessa käyttöön. Aika on jo osittain ajanut viitetietokantojen ohi.

Kirjastojen olisi otettava entistä aktiivisempi rooli e-aineistojen suhteen. Kirjastot voivatkin olla myös itse tuottamassa e-aineistoja. Lahjoitettuja tai perittyjä tekijänoikeuksia voidaan hyödyntää julkaisemalla sisältöä digitaalisesti. Esimerkkinä tästä on Tukholman kaupunginkirjasto, joka on lähtenyt itse julkaisemaan e-kirjoja.

Kirjastojen ja kaupallisen puolen tulisi pyrkiä luomaan toimiva yhteistyömalli digitaalisten aineistojen tuottamisessa ja jakelussa. Kustantajien ja kirjastojen intressit ovat pitkälti yh-

tenevät; molempien etu on suomalaisen kirjallisuuden menestys, lukemisen edistäminen ja tiedon saatavuuden parantaminen. Kirjastot voivatkin toimittaa kustannuskentälle tärkeää informaatiota siitä, mistä lukijat ovat kiinnostuneita. Tarvitaanko esimerkiksi jostain kirjasta uutta painosta tai esimerkiksi digitaalista versiota. Mitkä ovat niitä painettuja aineistoja, joihin asiakkaiden kysyntä vuosi toisensa jälkeen suuntautuu? Voidaanko tätä kysyntää hyödyntää, kun mietitään vanhemman aineiston digitaalisen muotoon saattamista?

Digitaalisia aineistoja hankittaessa on myös huomioitava kunnan muiden toimijoiden mahdolliset digitaaliset aineistot, jotta päällekkäisiltä hankinnoilta vältyttäisiin. Yhteistyö opetustoimen ja kunnan muiden oppilaitosten kanssa on tarpeellista myös digitaalista koelmaa suunniteltaessa.

3.2.1 Vapaasti saatavilla oleva aineisto

Internetissä on runsaasti vapaasti saatavilla olevaa laadukasta aineistoa. Suurin osa tästä materiaalista hyödyttäisi myös yleisten kirjastojen asiakkaita. Aineisto saattaa kuitenkin jäädä löytymättä, eikä sitä aina myöskään osata tarjota kirjastojen tietopalvelussa. Vapaasti saatavan aineiston löydettävyyttä olisikin helpotettava.

Tietoaineistojen saatavuutta on pohdittu mm. *Tieto käyttöön* – raportissa, joka on osa OKM:n Tutkimuksen tietoaineistot – selvityshanketta. Raportissa todetaan, että merkittävä osa julkisesti rahoitetusta tietoaineistosta on vaikeasti löydettävissä ja hyödynnettävissä. Hyödyntämisen keskeisinä haasteina nähdään mm. koordinaation ja yhteistyön puute, jakamista suosimaton ilmapiiri ja kokonaisuuden hallinnan, sekä toimijoiden roolijaon puutteet. (*Tieto käyttöön* 2011, 13 -14). *Tieto käyttöön* -julkaisun lähtökohtana on ollut selvittää tiedon saatavuuden ongelmia tieteellisen toiminnan näkökulmasta. Julkisen tiedon saatavuus on kuitenkin tärkeää myös yleisesti kansallisella tasolla ja siten se on myös olennainen kysymys yleisten kirjastojen tiedon tarjonnan näkökulmasta.

Julkisesti tuotetun ja vapaasti saatavilla olevan tiedon organisointi ja löydettävyyden parantaminen vaatii laaja-alaista, sektorirajat ylittävää yhteistyötä. Myös yleisten kirjastojen tulisi olla mukana miettimässä ja rakentamassa niitä ratkaisuja, joilla lisätään tiedon tarjontaa kansalaisille.

Kansallinen metatietovaranto yhdessä kansallisen digitaalisen kirjaston kanssa mahdollistavat tulevaisuudessa tiedon keskitetyn hallinnan. KDK, joka on arkistojen, kirjastojen ja museoiden yhteinen hanke varmistaa yhteisen kulttuuriperinnön ja tieteellisen aineiston säilymisen ja esteettömän saatavuuden.

Europeana- portaali puolestaan tuo eurooppalaisten arkistojen, museoiden ja kirjastojen digitoidut aineistot laajasti saataville. Euroopan komission suosituksen mukaan eurooppalaisten kulttuurivarantojen digitoimisella edistetään eurooppalaista yhteistyötä ja eurooppalaisen kulttuuriperinnön säilymistä, sekä tuetaan luovien alojen kehitystä ja toimintaa.

3.3 E-aineiston hankinta

E-aineistojen hankinta on ollut paitsi yksittäisten kirjastojen hankintaa, myös konsortiohankintaa FinELib –konsortion kautta. Osana Kansalliskirjastoa toimiva kansallinen elektroninen kirjasto eli FinELib hankkii tiede-, tutkimus-, erikois-, amk- ja yleisille kirjastoille elektronista aineistoa. Hankinnan pääpaino on ollut tieteellisen aineiston hankinnassa tiede- ja tutkimustarpeisiin, jota varten FinELib on aikoinaan myös perustettu. Yleiset

kirjastot ovat olleet osana konsortiota, mutta toivottua synergiaetua ei ole aina saavutettu. Suurin syy tähän on ollut se, että yleisille kirjastoille sopivia aineistoja ei ole ollut saatavissa tai aineistot ovat olleet vastoin FinELibin yleisiä lisensiointiperiaatteita, Myös FinELibin nykyinen toimintaprosessi on hidas vastaamaan yleisten kirjastojen nopeaa reagointia vaativiin tarpeisiin.

E-aineistojen hankinnan tulisi toimia mahdollisimman joustavasti ja nopeasti, jotta asiakkaiden kysyntään voidaan vastata. Keskitetty e-aineiston hankinta onkin toimivin ratkaisu yhteistyössä asiakaskirjastojen ja niiden käyttäjien kanssa. Yhtenä vaihtoehtona voi olla malli, jossa yleisten kirjastojen konsortio hankkii e-aineistoja yleisten kirjastojen käyttöön. Yleisten kirjastojen konsortion hankintayksikkö voisi toimia osana keskuskirjastotoimintaa Helsingin kaupunginkirjaston hankinta- ja luettelointitoimistossa. Tällöin voidaan erikoistua e-aineiston hankintaosaamiseen ja tiedottamiseen, sekä tarvittaessa myös kouluttamiseen.

Konsortion hankinta voi tehdä läheistä yhteistyötä Sähköiset sisällöt yleisiin kirjastoihin - hankkeen kanssa, joka osallistuu aineiston tarjonnan seurantaan. FinELibin palveluja ja osaamista on järkevää hyödyntää hankinnan apuna mm. ulkomaisen aineiston lisensioinnissa sekä lainopillisissa kysymyksissä.

Yleisten kirjastojen on hyvä myös suunnata katseensa Suomen rajojen ulkopuolelle aineistonhankintakysymyksissä. Pohjoismainen yhteistyö voi tuoda uusia mahdollisuuksia paitsi aineiston hankinnalle, myös sen levittämiseen ja jalostamiseen.

Yleisten kirjastojen konsortiohankinnan yksikön rahoitus pitäisi löytyä pitkälti keskitetyistä varoista (OKM). Olisi hyvä arvioida uudelleen miten paljon rahoitusta voidaan siirtää Kansalliskirjastolta yleisten kirjastojen keskuskirjastotoimintaan ja konsortiohankintaan. Saadakseen toivomiaan aineistoja ja palveluja, on yleisten kirjastojen toimittava tässä aktiivisesti ja luotava omia ratkaisumalleja.

3.4 E-aineiston käyttö

Kirjastojen kokoelmien käyttö on maksutonta kirjastojen asiakkaille kirjastolain 4 luvun 5 §:n mukaan. Tämä on myös lähtökohta e-aineistojen käyttöön.

E-aineistoja hankittaessa on syytä kiinnittää huomiota muutamiin seikkoihin, jotka ovat oleellisen tärkeitä kirjastojen asiakkaiden kannalta. Näitä ovat aineiston näkyminen asiakaskäyttöliittymässä, etäkäyttö, helppo tunnistautuminen ja suojausten käytettävyys.

E-aineistojen käyttö on tehtävä mahdollisimman helpoksi asiakkaille. Asiakkaiden on päästävä e-aineistojen käyttöön sujuvasti myös kirjastojen asiakaskäyttöliittymien kautta. Hankalia tunnistautumisprosesseja tulee välttää mahdollisuuksien mukaan.

Aineistojen käytettävyyteen tulee kiinnittää erityistä huomiota. Yleisten kirjastojen moninainen asiakaskunta tarvitsee helpon, intuitiivisen ja toimivan e-aineistokokonaisuuden.

Aineistojen on oltava etäkäyttöisiä ja niiden tulee toimia myös mobiililaitteilla. Aineistojen käyttö ei saa vaatia kohtuuttoman hankalia ohjelmistojen asennuksia asiakkailta. Käytettävyydeltään helppojen DRM-suojausten käyttöä tulee tutkia ja mahdollisuuksien mukaan suosia.

Aineistojen on toimittava erilaisilla alustoilla. Kirjastojen aineistot eivät saa olla laitesidonnaisia.

Kirjastot voivat tarjota asiakkailleen sosiaalisen virtuaalisen lukutilan verkossa. Yhteinen

lukutila kaikille toisi kirja-arvostelut kaikkien käyttöön. Tässä voitaisiin hyödyntää jo olemassa olevia palveluja, kuten Kirjassampoa.

Kirjastojen on saatava e-aineistopalvelun tarjoajalta mahdollisimman tarkkaa informaatiota aineiston käytöstä. Palvelutarjoajan on pystyttävä itse palvelun lisäksi tarjoamaan kirjastoille tilastointityökalut itsenäiseen käytön seurantaan. Tilastoinnin monipuolisuus ja tarkkuus tukee kokoelmien muodostusta ja auttaa kysyntään vastaamiseen.

4. Kirjaston rooli verkossa ja muuttuvassa toimintaympäristössä

Yleisten kirjastojen toiminta ja tehtävät ovat pitkälti vakiintuneet. Kirjastolaki ja –asetus määrittelevät mm. keskuskirjaston ja maakuntakirjastojen tehtäviä ja toimintaa. Kirjastot ovatkin luoneet toimivan yhteistyöjärjestelmän ja jokainen kirjasto omalta osaltaan on palvellut oman kuntansa asukkaiden tiedollisia ja sivistyksellisiä tarpeita.

Kirjastojen ympäristö on kuitenkin suuresti muuttunut ja toiminta verkkoympäristössä on tullut yhä tärkeämmäksi. Voidaankin kysyä ovatko Suomen yleiset kirjastot onnistuneet toimimaan yhtä tehokkaasti verkossa kuin fyysisessä maailmassa? Olisiko yleisten kirjastojen otettava vahvempi rooli myös verkkomaailmassa? Miten kirjastojen toiminta verkossa tulisi organisoida, jotta niiden palveluista saataisiin maksimaalinen hyöty asiakkaille?

4.1 Tiedon kokoaminen ja löydettävyyden helpottaminen

Kirjastojen eräs päätehtävistä on jäsentää tietoa, jotta se olisi helposti asiakkaiden löydettävissä ja hallittavissa. Tiedon jäsentäminen on erityisen tärkeää verkossa, jossa ongelmia ei aiheuta informaation puute, vaan informaation runsaus. Yhä tärkeämmäksi nousee myös luotettavan tiedon tarjonta. Tarvitaan jonkinlaista seulaa, jonka kautta suodattuu informaatiota, jonka alkuperään voidaan luottaa ilman erillisiä faktojen tarkistuksia.

Kirjastojen asiakasliittymät tarjoavat asiakkaille pääsyn kirjaston kokoelmiin. Asiakasliittymän kautta päästään kuitenkin vain käsiksi siihen tietoon, jonka kirjasto tai kirjastokimppa on liittymäänsä tallentanut. Kirjastojen hankkimien maksullisten tietokantojen sisältö jää usein asiakasliittymän kautta löytymättä, samoin myös monet vapaasti saatavilla olevat relevantit aineistot.

Asiakkaan tiedonhakarpeita määrittelee nykyaikana yhä enemmän käytettävissä oleva aika ja tiedonhaun vaivattomuus. Asiakkaan kannalta paras ratkaisu olisikin, jos kaikkeen kirjaston tarjoamaan aineistoon pääsisi käsiksi yhden haun kautta. Harva asiakas jaksaa perehtyä sekä kirjaston aineistotietokantaan, mahdollisiin maksullisiin erillisiin tietokantoihin (joissa kaikissa on erilainen toimintalogiikka), sekä vielä lopuksi Nellin käyttöohjeisiin. Tiedonhaun polku on aivan liian monimutkainen ja moniportainen. On paradoksaalista, että organisaatiot, joiden perustehtävä on tiedon tarjonta, eivät pysty tarjoamaan tietoa asiakkailleen helpossa ja asiakkaiden käyttötottumuksia mukailevassa muodossa.

Kaupalliset toimijat ovat jo kehittäneet ns. yhden luukun hakupalveluja, joita Suomessakin testataan esimerkiksi tieteellisten kirjastojen puolella. Samanlaisella periaatteella toimiva hakupalvelu sopisi erittäin hyvin myös yleisten kirjastojen käyttöön. Kansallinen metatietovaranto ja KDK tuovat toivottavasti myös tähän ratkaisun aikanaan.

Kirjastot ovat taitavia kuvailutietojen tuotossa, mutta samalla pitäisi muistaa, että tiedosta, joka ei koskaan kohtaa sen tarvitsijaa ei ole oikeasti hyötyä. Yhtä tärkeää kuin tiedon kuvailu, on myös se palvelu, jonka kautta informaatio tarjotaan asiakkaiden käyttöön. Yleis-

ten kirjastojen kannalta ehdottoman tärkeää on se, että hakujärjestelmä on intuitiivinen, helppokäyttöinen ja tarjoaa suoran pääsyn niihin digitaalisiin aineistoihin, jotka kirjasto on hankkinut kokoelmiinsa.

E-aineistojen osalta yksi ratkaisu voisi olla myös yleisten kirjastojen yhteinen käyttöliittymä e-aineistoille. Käyttöliittymä tulisi rakentaa mahdollisimman houkuttelevaksi ja helppokäyttöiseksi. KDK:n mahdollisuuksia käyttöliittymän pohjana tulee tutkia.

Kirjastojen tuottamaa metadataa voitaisiin myös hyödyntää laajemmin yhdessä kaupallisten toimijoiden kanssa. Kirjastot voisivat osallistua tuottamaan rikastettuja kuvailutietoja, jolloin kustantajilta saatavat ennakkotiedot voitaisiin palauttaa rikastettuina takaisin. Näin kirjallisten teosten löytyvyyttä voitaisiin parantaa kaikkia osapuolia hyödyntävällä tavalla ja jo heti teoksen julkaisuhetkestä lähtien.

Suomalainen kirjallisuus tarvitsee kaikkien alan toimijoiden panostusta kansainvälisessä kilpailussa. Kirjastojen kannattaakin harkita avoimempaa asennetta sen palvelujen ja osaamisen käyttöön. Kaikessa yhteistyössä on myös löydettävissä ratkaisuja, joilla päästään päällekkäisistä töistä, kuten moninkertaisesta metadatan tuottamisesta.

4.2 Kirjasto julkaisualustana

Kirjastojen tehtävä ei ole toimia kansalaisten julkaisuforumina, mutta ne voivat tukea kirjallista tuotantoa muilla tavoin. Kirjastot voivat tarjota esimerkiksi julkaisualustan kirjaston palvelimella, jossa asiakkaat voivat julkaista omia kirjallisia töitään e-julkaisuina. Onix-tiedot voidaan kerätä asiakkaan oman syötteen perusteella ja tällöin ne voidaan siirtää myös automaattisesti kirjaston asiakasliittymään.

Tällaisella toiminnalla voidaan edistää kirjojen ja kustantajien kohtaamista, maakuntakoelman keräämistä ja myös tekijänoikeusasioiden opetusta kansalaisille.

5. Henkilökunnan osaamistarpeet

Aluehallintovirastojen keskeiset arviot peruspalvelujen tilasta 2011- julkaisun arvioinnin taustalla olevassa kyselyssä kirjastoilta toivottiin ehdotuksia verkkoaineistojen saatavuuden ja käytön kehittämiseksi. Aineistojen käytön lisäämiseksi kirjastot pitivät ensisijaisen tärkeänä asiantuntemuksen kehittämistä. E-aineisto osaaminen jää yhä vieläkin marginaaliseksi osaamisalueeksi, johon paneudutaan, jos jää aikaa muilta töiltä, tai jos henkilökohtaista kiinnostusta riittää.

Kirjastojen henkilökunnan osaaminen vaatiikin jatkuvaa päivitystä. Digitaaliset aineistot on otettava osaksi jokapäiväistä toimintaa ja ymmärrettävä osaamisen ydinalueeksi. Koulutus on suunniteltava ja tuotettava valtakunnallisesti, jotta eroja eri kirjastojen välillä ei syntyisi.

E-aineisto osaamisen pohjaksi on kehitettävä valtakunnallinen malli, joka perustuu monitasoiselle osaamiselle. On asioita, joita jokaisen kirjaston henkilökuntaan kuuluvan on hallittava. Toisaalta on osaamista, jossa riittää, että sitä löytyy esimerkiksi maakuntatasolta.

Kirjasto- tai kirjastokimppatasolla on hyvä nimetä e-aineistovastuut. Toivottavaa olisi, että jokaisessa kirjastossa, jonka kokoelmiin kuuluu e-aineistoja, olisi myös näistä vastaava henkilö. Vastuuhenkilöiden koulutus ja ajantasaisen tiedon jakaminen voidaan hoitaa valtakunnallisesti.

Kuva 1: Monitasoinen e-aineisto-osaamisen malli

Osaamisen jakamiseen on pyrittävä yli maakuntarajojen ja myös kirjastoalan koulutuksen tulisi huomioida entistä paremmin uudenlaisen osaamisen vaatimukset. Oppilaitoksilla on siinäkin mielessä suuri vastuu, että asenteelliset esteet voitetaan jo opiskeluaikana. Kirjastojen rekrytoinneissa olisi myös kiinnitettävä huomiota muuttuvaan toimintaympäristöön ja sen tuomiin uusiin osaamisvaatimuksiin.

6. Tiedotus ja markkinointi

E-aineistoista tiedottaminen ja niiden markkinointi on osoittautunut hankalaksi ja vaikeasti hallittavaksi kokonaisuudeksi. Asiakkaat eivät ole tietoisia kirjaston tarjoamista e-aineistoista, tai eivät osaa käyttää niitä. Ongelmatonta ei myöskään ole ollut henkilökunnalle tiedottaminen.

E-aineistot muuttavatkin kirjaston roolia kulttuurituotteiden jakelukanavana ja markkinoijana. Kun aikaisemmin kirjastot ovat pystyneet tuomaan aineiston esiin katsottavana, sormeiltavana tai kuunneltavana fyysisessä tilassa, pitää asiakkaan ja kirjastohenkilökunnan tietoisuuteen hankkiutua uusien keinoin. Näiden luominen muuttaa myös kustantajan, välittäjän, kirjaston ja käyttöliittymäsuunnittelijan roolia aineiston käyttöön saattami-

sessä.

Tiedotuksen ja markkinoinnin valmistelu alkaa jo hankintaprosessissa, jossa sovitaan paitsi hankittavasta aineistosta, myös tiedotukseen ja markkinointiin liittyvistä kuvista, tekstinäytteistä, äänistä ym. mahdollisesta tiedotusta edistävästä aineistosta.

Jotta kustantajien on kustannustehokasta tuottaa materiaalia, on luotava koko valtakunnan kattavat kanavat kirjastojen henkilökunnalle sekä asiakkaille. Näin voidaan tuottaa standardin mukaisia verkkosovelluksia ja kirjastojen fyysisiin tiloihin tulevia julisteita, digitaalista tiedotusmateriaalia sekä kirjavinkkiaineistoja kaikkien käyttöön.

Myös markkinoinnin ja tiedotuksen näkökulmasta yhteinen käyttöliittymä kirjastojen e-aineistolle mahdollistaa tehokkaan käytön opetuksen ja haitattoman käyttökokemuksen. Tarvittaessa nykyisten jakeluliittymien päälle on luotava metalliittymä, joka yhtenäistää näkymän kuntarajoista riippumattomaksi.

E-aineistosta tiedottamista tukevat yhteiset visuaaliset ja sanalliset tunnukset. Ne kertovat asiakkaille, että kyseinen aineisto on nimenomaan kirjastojen aineistoa. Yhteisten tunnusten käyttö kaikissa yhteyksissä, myös kirjastojen omilla nettisivuilla, tehostaa tiedotusta.

Kirjastohenkilökunnan tiedotus tulee huomioida erikseen, sillä kirjastoissa työskentelevien tulee tutustua sekä itse aineistoon, että sen viestimiseen käytettävissä olevaan materiaaliin.

Tehokas ja toimiva tiedotus ja markkinointi vaativat siis valtakunnallisia ratkaisuja. Näihin ratkaisuihin kuuluvat eriytyneet markkinointisuunnitelmat kirjaston henkilökunnalle ja asiakkaille, valtakunnallisten kirjaston e-tunnusten suunnittelu, yhteisen markkinointikoordinaation perustaminen ja asiakasviestinnän yhteisten minimielementtien suunnittelu.

Verkkosisältöjen avaamista helpottaa myös erilaisten sisältöihin perustuvien palvelukokonaisuuksien luominen ja kirjastojen verkkosisältöjen tarjoaminen myös yhteistyökumppaneiden verkkopalveluissa.

7. Yhteenveto: yleisten kirjastojen tavoitteet e-aineistojen suhteen

E-aineistostrategia tarkoituksena on viestiä sekä kirjastokentälle, että sidosryhmiin päin yleisten kirjastojen tavoitteet e-aineistojen suhteen. Tavoitteet ovat tiivistettynä seuraavat:

- e-aineistojen tasapuolinen jakelu koko Suomessa
- kirjastojen vahva rooli suomalaisessa e-aineistojen jakeluketjussa
- yleisten kirjastojen valtakunnallinen yhteistyö e-aineistojen hankinnassa, koulutuksessa, tiedotuksessa ja markkinoinnissa
- e-aineistokokoelman valtakunnalliset linjaukset
- kirjastohenkilökunnan osaamistason vahvistaminen digitaalisessa toimintaympäristössä
- tehokas e-aineistojen tiedotus ja markkinointi

Strategia antaa siis suuntaviivat, miten e-aineistopalvelut tulisi järjestää yleisissä kirjastoissa. Strategian seuraava vaihe on toimintasuunnitelma, jossa käydään yksityiskohtaisesti läpi ne toimenpiteet, joilla asetut tavoitteet saavutetaan.

Lähteet

Aluehallintovirastojen keskeiset arviot peruspalvelujen tilasta 2011. Aluehallintovirastojen suorittama toimialansa peruspalvelujen arviointi (2012) Pohjois-Suomen aluehallintoviraston julkaisu 5/2011.
http://www.avi.fi/fi/virastot/pohjoissuomenavi/Ajankohtaista/julkaisut/Documents/2012/Aluehallintovirastojen%20keskeiset%20arviot%20peruspalvelujen%20tilasta%202011_LR.pdf

Anderson, Janna Quitney & Rainie Lee (2012) The Web is Dead? No. Experts expect apps and the Web to converge in the cloud; but many worry that simplicity for users will come at a price. Pew Research Center's Internet & American Life Project.
<http://www.pewinternet.org/Reports/2012/Future-of-Apps-and-Web/Overview.aspx?src=prc-headline>

Elinvoimainen kunta- ja palvelurakenne, osa I Selvitysosa (2012) Valtiovarainministeriön julkaisu 5a/2012.
http://www.vm.fi/vm/fi/04_julkaisut_ja_asiakirjat/01_julkaisut/03_kunnat/20120206Elinvo/001_Kuntauidusturaportti_suomi_osa1_finalNETTI.pdf

Internet Matters: The Net's Sweeping Impact on Growth, Jobs, and Prosperity (2011). McKinsey Global Institute.
http://www.mckinsey.com/Insights/MGI/Research/Technology_and_Innovation/Internet_matters

It-viikko 14.2.2012. iPad ruokkii mobiilidatan räjähdystä.
<http://www.itviikko.fi/uutiset/2012/02/14/ipad-ruokkii-mobiilidatan-rajahdysta/201223168/7>

It-viikko 15.2.2012. Apple-pomo: Tabletit pesevät pc:t.
<http://www.itviikko.fi/uutiset/2012/02/15/apple-pomo-tabletit-pesevat-pct/201223275/7>

Kirjastolaki 4.12.1998/904

Liikenne ja viestintä 2016. Liikenne- ja viestintäministeriön hallinnonalan toiminta- ja taloussuunnitelma vuosille 2013 – 2016 (2012) Liikenne- ja viestintäministeriön julkaisu 2/2012.
<http://www.lvm.fi/web/fi/julkaisu/-/view/3446547>

Morville, Peter (2005) Ambient Findability. Beijing, O'Reilly.

Nicholas, David & Clark, David (2012) "Reading" in the digital environment. *Learned Publishing* 25 (2): 93-98.

Nicholas, David, Rowlands, Ian, Clark, David & Williams, Peter (2011) Google Generation II: web behaviour experiments with the BBC. *Aslib Proceedings: New Information Perspectives* 63 (1): 28-45.

Opetusministeriön kirjastopolitiikka 2015. Yleiset kirjastot. Kansalliset strategiset painopistealueet.(2009). Opetusministeriön julkaisu 2009:32:
<http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Julkaisut/2009/liitteet/opm32.pdf?lang=fi>

Pajarinen, Mika & Rouvinen, Petri (2012). Internet Suomen taloudessa. Liikenne- ja viestintäministeriön julkaisu 8/2012.
<http://www.lvm.fi/web/fi/julkaisu/-/view/4101049>

Pääministeri Jyrki Kataisen hallituksen ohjelma (2011).
<http://valtioneuvosto.fi/hallitus/hallitusohjelma/pdf/fi.pdf>

Rowlands, Ian, Nicholas, David, Williams, Peter, Huntington, Paul & Fieldhouse, Maggie (2008) The Google Generation: the information behaviour of the researcher of the future. *Aslib Proceedings: New Information Perspectives* 60 (4): 290-310.

Serola, Sami & Vakkari, Pertti (2011) Yleinen kirjasto kuntalaisten toimissa. Tutkimus kirjastojen hyödyistä kuntalaisten arkielämässä. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisu 21/2011.

<http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Julkaisut/2011/liitteet/OKM21.pdf>

Suomen kustannusyhdistys, kumulatiivinen pikatilasto.

(<https://tilastointi.kustantajat.fi/quarterlyreport.aspx>)

Tieto käyttöön: Tiekartta tutkimuksen sähköisten tietoineistojen hyödyntämiseksi (2011) Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisu 2011:4.

<http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Julkaisut/2011/liitteet/okm04.pdf?lang=fi>

Tilastokeskus 2.11.2011: Internetin käyttö kodin ja työpaikan ulkopuolella yleistyy.

http://tilastokeskus.fi/til/sutivi/2011/sutivi_2011_2011-11-02_tie_001_fi.html

Yle-uutiset 12.2.2012. Talousviisaat: Näillä toimilla Suomi uuteen nousuun.

http://yle.fi/uutiset/talous_ ja_politiikka/2012/02/talousviisaat_nailla_toimilla_suomi_uuteen_nousuun_3252698.html

Yleisten kirjastojen neuvoston strategia 2011 – 2016.

<http://www.kirjastot.fi/File/aca26e87-a1eb-4925-8c56-0491d5751bcf/Ykn-strategia-kirjastoversio-fin.pdf>